

CAMPUS HANDBOEK

WENDY PEERLINGS

Psychomotorische ontwikkeling en remediërend leren

EFFECTIEF LEREN DOOR TE DOEN

Lannoo
Campus

eCampusLearn

eCAMPUS
LEARN

Surf naar www.ecampuslearn.com.

Geef de volgende unieke code in:

Veel succes!

Tiende, volledig herziene druk van *Remedial teaching en psychomotoriek*.

D/2020/45/272 – ISBN 978 94 014 6968 5 – NUR 847, 854

Vormgeving omslag: Keppie & Keppie

Vormgeving binnenwerk: Wendy De Haes

Foto's: Chepté Cormani

© Wendy Peerlings & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2020.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

Vaartkom 41 bus 01.02

3000 Leuven

België

www.lannoocampus.be

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam

Nederland

www.lannoocampus.nl

INHOUD

VOORWOORD VAN DE AUTEUR	17
HOOFDSTUK 1 INLEIDING	21
1.1 Psychomotorische ontwikkeling, begeleiding en therapie voor iedereen die met kinderen werkt	21
1.2 Indeling en gebruik van het boek en het online platform	22
1.3 Wat is psychomotorische ontwikkeling en therapie?	27
HOOFDSTUK 2 (NEURO)MOTORISCHE INVALSHOEK	30
2.1 Van reflex tot intentioneel bewegen	30
2.2 De basismotorische mijlpalen	32
2.3 Een evolutionair-neurobiologische kijk op menselijk gedrag en bewegen	33
2.4 Brein, bewegen en de ruimte om je heen	36
HOOFDSTUK 3 COGNITIEF-MOTORISCHE INVALSHOEK	38
3.1 Sensomotoriek en perceptuomotoriek	38
3.2 'Embodied cognition', de wetenschappelijke visie op cognitief-motorisch leren	39
3.3 Ontwikkelingsgericht inzetten van het sensomotorisch leren	43
3.3.1 Motorische fase, tot drie maanden (babyfase)	44
3.3.2 Motorisch-zintuiglijke fase (de hele baby-peuterfase)	44
3.3.3 Perceptueel-motorische fase (ongeveer van 2,5 jaar tot 4 jaar, de peuters en de jonge kleuters)	45
3.3.4 Perceptuele fase (ongeveer van 4 tot 6 jaar, de kleuterleeftijd, groep 1 en 2)	46
3.3.5 Perceptueel-conceptuele fase (vanaf 6-7 jaar)	46
3.3.6 Conceptuele fase vanaf 7 jaar (vanaf het tweede leerjaar of groep 4)	48
3.4 Zonder motoriek kan een kind niet slagen op school!	49
3.5 Visie op de raakvlakken tussen de (psycho)motorische ontwikkeling, het leren op school en leer- en ontwikkelingsproblemen	50

HOOFDSTUK 4	SOCIAAL-EMOTIONELE INVALSHOEK VAN PSYCHOMOTORISCHE THERAPIE	55
4.1	Psychomotorische bewegingstherapie	55
4.2	Spel als middel voor sociaal-emotionele remediëring	56
4.2.1	Lichamelijk spel	57
4.2.2	Spel met voorwerpen en constructiespel	58
4.2.3	Symbolisch spel	59
4.2.4	Doen-alsof-spel (rollenspel)	59
4.2.5	Spelen met (spel)regels	60
4.3	Spel als middel tot doelgerichte stimulatie van ontwikkeling	61
HOOFDSTUK 5	STRESSMECHANISME BIJ KINDEREN	62
5.1	Stress? Hebben kinderen daar ook al last van?	62
5.2	Leerpotentieel en leervermogen	65
5.3	De Stressed State of Mind (SSM) en de Relaxed State of Mind (RSM)	66
5.4	Signalen van de stressreactie bij kinderen	67
5.4.1	Kenmerken van een schrikreactie (freeze)	67
5.4.2	De vecht- of vluchtreactie	69
5.5	Stress en de evolutionaire kijk op hersenen	70
5.6	En wat doen we daar nu mee?	75
HOOFDSTUK 6	HET CSSA-MODEL ALS BASIS VOOR DOELGERICHT HANDELEND LEREN	79
6.1	Het CSA-model	79
6.2	De uitbreiding tot het psychomotorisch CSSA-model	80
6.2.1	De C van de Concrete (aanleer)fase	81
6.2.2	De eerste S van Schematisch-manipuleerbare fase voor opbouw van inzicht	81
6.2.3	De tweede S van Schematisch-afgebeeld, voor het uitbreiden van je toepassingsmogelijkheden	83
6.2.4	De A van de Abstracte fase met letters, cijfers en symbolen	84
6.3	Handen en handelen zijn belangrijk in het leren	85
6.4	Handelend leren versus bewegend leren	86
HOOFDSTUK 7	ONDERWIJS EN ONDERSTEUNING VERENIGEN	88
7.1	Ontwikkelingsleeftijd, kalenderleeftijd, onderwijsleeftijd, didactische leeftijd	88
7.2	Leerplannen, leerdoelen en leerlijnen	89
7.3	Ontwikkelen en leren is richting en tegenrichting, alterneren en integreren	92

7.4	‘Wat heeft dit kind nodig om tot leren te komen?’	96
7.4.1	Inzicht opbouwen om zelf tot leren te komen door handelen en verwoorden	96
7.4.2	Leren doe je vanuit een aanleerfase naar een vlotte automatisatiefase en omgekeerd	103
7.5	Het automatisatieproces in het leren	105
7.5.1	Aanleerfase	105
7.5.2	Leren op weg naar automatisatie, door te verruimen	106
7.5.3	Integreren	108
7.5.4	Automatiseren is niet het drillen van splintervaardigheden	108
7.5.5	En wat als de gekozen aanleermethode niet tot inzichtelijk begrijpen en automatiseren leidt?	110
7.6	Leren om het altijd en overal te kunnen: transfer	111
7.6.1	Transfer van ‘hier, nu en hetzelfde’ naar daar, dan en anders’	111
7.6.2	Transfer van therapie naar thuis en school	113
HOOFDSTUK 8 PSYCHOMOTORISCHE SCREENING, OBSERVATIE, TESTING EN DIAGNOSTIEK		117
8.1	Alles begint met kijken naar het kind	117
8.2	Gestandaardiseerd en genormeerd onderzoek	120
8.3	Screening en observatie op een gestandaardiseerde manier	122
8.4	Dynamisch screenen van leerbaarheid	123
HOOFDSTUK 9 DE MEDIËRENDE STIJL VAN DE BEGELEIDER MAAKT HET VERSCHIL		125
9.1	Cognitieve modificeerbaarheid en visie op leren van Reuven Feuerstein	125
9.2	Kinderen tot leren laten komen	126
9.2.1	Zone van Naaste Ontwikkeling (ZvNO)	127
9.2.2	Zone van Zelfstandige Ontwikkeling (ZvZO)	128
9.3	Mediërend leren (ML) is leren van elkaar en met elkaar	130
9.3.1	Mediatie van intentionaliteit en wederkerigheid	132
9.3.2	Mediatie van zingeving	134
9.3.3	Mediatie van transcendentie (uitbreiding)	135
9.3.4	Mediatie van gevoelens van bekwaamheid	136
9.3.5	Mediatie van gedragsregulering	139
9.3.6	Mediatie van openheid voor uitdaging	140
9.3.7	Mediatie van bewustzijn van veranderbaarheid	141
9.3.8	Praktische uitwerking in de klas of begeleiding via het Activerend Direct Instructiemodel (ADI)	142

HOOFDSTUK 10	VAN REFLEX TOT VLOTTE MOTORISCHE COÖRDINATIE IN MOTORISCHE VAARDIGHEDEN	146
10.1	Van reflex tot vlotte motorische coördinatie in vaardigheden	147
10.1.1	Herken je dit?	147
10.1.2	Leerlijn	149
10.1.3	Psychomotorische observatie	153
10.1.4	Spelend leren ontwikkelen	154
10.2	Oprichting en vrij (roterend) bewegen	157
10.2.1	Herken je dit?	158
10.2.2	Leerlijn	159
10.2.3	Psychomotorische observatie	165
10.2.4	Spelend leren ontwikkelen	169
10.3	Gekruiste bewegingen en leren verruimen van je bewegingsmogelijkheden	170
10.3.1	Herken je dit?	170
10.3.2	Leerlijn	172
10.3.3	Psychomotorische observatie	175
10.3.4	Spelend leren ontwikkelen	176
10.4	Bilaterale coördinatie: gecoördineerd bewegen in sprongen	177
10.4.1	Herken je dit?	177
10.4.2	Leerlijn	179
10.4.3	Psychomotorische observatie	184
10.4.4	Spelend leren ontwikkelen	185
10.4.5	Psychomotorisch-therapeutische aanvulling	186
10.5	Evenwicht	186
10.5.1	Herken je dit?	186
10.5.2	Leerlijn	189
10.5.3	Psychomotorische observatie	191
10.5.4	Spelend leren ontwikkelen	192
10.6	Voortbewegingsvaardigheden	195
10.6.1	Herken je dit?	195
10.6.2	Leerlijn	196
10.6.3	Psychomotorische observatie	200
10.6.4	Spelend leren ontwikkelen	201
10.7	Vangen en werpen	202
10.7.1	Herken je dit?	202
10.7.2	Leerlijn	203
10.7.3	Psychomotorische observatie	205
10.7.4	Spelend leren ontwikkelen	207

HOOFDSTUK 11	LATERALISATIEONTWIKKELING	209
11.1	Van reflexbewegingen tot ervaren van tweekantigheid	214
11.2	Intermanuele lateralisatie: voorkeurshand en steunhand	216
	11.2.1 Herken je dit?	216
	11.2.2 Leerlijn	218
	11.2.3 Psychomotorische observatie	221
	11.2.4 Spelend leren ontwikkelen	223
11.3	Intramanuele lateralisatie: sturende en steunende vingers	224
	11.3.1 Herken je dit?	224
	11.3.2 Leerlijn	225
	11.3.3 Psychomotorische observatie	227
	11.3.4 Spelend leren ontwikkelen	228
11.4	Lateralisatieontwikkeling in relatie tot richtingen in het werkveld	230
	11.4.1 Herken je dit?	230
	11.4.2 Leerlijn	231
	11.4.3 Psychomotorische observatie	243
	11.4.4 Spelend leren ontwikkelen	244
11.5	Ontwikkeling van het kruisen van de lichaamsmiddenlijn	246
	11.5.1 Herken je dit?	246
	11.5.2 Leerlijn	248
	11.5.3 Psychomotorische observatie	257
	11.5.4 Spelend leren ontwikkelen	258
11.6	Richtingsontwikkeling in rekenen, lezen en schrijven volgens de Westerse Culturele Werkrichting (WCW)	259
	11.6.1 Herken je dit?	259
	11.6.2 Leerlijn	261
	11.6.3 Psychomotorische observatie	269
	11.6.4 Spelend leren ontwikkelen	270
11.7	Stressgevoeligheid en lateralisatie	273
	11.7.1 Herken je dit?	273
	11.7.2 Het dominantieprofiel	275
	11.7.3 Psychomotorische observatie	277
	11.7.4 Spelend leren ontwikkelen	279
11.8	Overzicht van de ontwikkelaspecten in de lateralisatieontwikkeling	280
HOOFDSTUK 12	FIJNMOTORISCHE ONTWIKKELING	282
12.1	Fijnmotorische-differentiatieontwikkeling	283
	12.1.1 Herken je dit?	283
	12.1.2 Leerlijn	285
	12.1.3 Psychomotorische observatie	288
	12.1.4 Spelend leren ontwikkelen	289

12.2	Ontwikkeling van het eenhandig grijpen, de duimfunctie en de pincetgreep	290
12.2.1	Herken je dit?	291
12.2.2	Leerlijn	292
12.2.3	Psychomotorische observatie	296
12.2.4	Spelend leren ontwikkelen	297
12.3	Steunfunctie in de hand	299
12.3.1	Herken je dit?	299
12.3.2	Leerlijn	300
12.3.3	Psychomotorische observatie	301
12.3.4	Spelend leren ontwikkelen	301
12.4	Ontwikkeling van manipulatie en handigheid	302
12.4.1	Herken je dit?	302
12.4.2	Leerlijn	304
12.4.3	Psychomotorische observatie	305
12.4.4	Spelend leren ontwikkelen	306
12.5	Fijnemotoriekdoosjes in de klas en therapie	307

HOOFDSTUK 13 **VISUELE ONTWIKKELING** **311**

13.1	Visus	312
13.1.1	Herken je dit?	312
13.1.2	Een 'blik' op de werking van het oog en het scherp zien	314
13.1.3	Psychomotorische observatie	319
13.2	Visuele efficiëntie	320
13.2.1	Herken je dit?	320
13.2.2	Leerlijn	324
13.2.3	Psychomotorische observatie	328
13.2.4	Spelend leren ontwikkelen	330
13.3	Visuele-informatieverwerking	334
13.3.1	Herken je dit?	334
13.3.2	Leerlijn	340
13.3.3	Psychomotorische observatie	347
13.3.4	Spelend leren ontwikkelen	349
13.4	Ondersteuning van de efficiëntie van leesremediëring vanuit psychomotorische invalshoek	351
13.4.1	Het driecomponentenmodel van Scheiman	351
13.4.2	Wat leert onderzoek ons over de relatie tussen ontwikkelingsdyslexie en visuele-informatieverwerking?	352
13.4.3	De relatie tussen psychomotorische ontwikkelingsfactoren en lezen	355
13.4.4	Conclusie en advies	357

HOOFDSTUK 14	VISUOMOTORISCHE-INTEGRATIEONTWIKKELING	358
14.1	De perceptueel-motorische koppeling in de oog-handcoördinatie	359
14.1.1	Herken je dit?	359
14.1.2	Leerlijn	360
14.1.3	Psychomotorische observatie	363
14.1.4	Spelend leren ontwikkelen	364
14.2	Visuomotorische integratie in het tekenen van geometrische figuren	368
14.2.1	Herken je dit?	368
14.2.2	Leerlijn	369
14.2.3	Psychomotorische observatie	375
14.2.4	Spelend leren ontwikkelen	376
14.3	Meetkunde en vormleer schematisch-manipuleerbaar doen, doen, doen	377
14.3.1	Herken je dit?	377
14.3.2	Leerlijn	378
14.3.3	Psychomotorische observatie	381
14.3.4	Spelend leren ontwikkelen	381
HOOFDSTUK 15	GRAFOMOTORISCHE ONTWIKKELING	383
15.1	Pengreepontwikkeling	385
15.1.1	Herken je dit?	385
15.1.2	Leerlijn	387
15.1.3	Psychomotorische observatie	397
15.1.4	Spelend leren ontwikkelen	398
15.2	Handschriftontwikkeling: schrijfhouding	400
15.2.1	Herken je dit?	400
15.2.2	Leerlijn	401
15.2.3	Psychomotorische observatie	403
15.2.4	Spelend leren ontwikkelen	405
15.3	Handschriftontwikkeling: schrijfbewegingen	407
15.3.1	Herken je dit?	407
15.3.2	Leerlijn	408
15.3.3	Psychomotorische observatie	415
15.3.4	Spelend leren ontwikkelen	417
15.4	Handschriftontwikkeling: schrijfproduct en de impact van dysgrafie op het lerende kind	419
15.4.1	Herken je dit?	419
15.4.2	Leerlijn	422
15.4.3	Psychomotorische observatie	425
15.4.4	Spelend leren ontwikkelen	427

HOOFDSTUK 16	RUIMTELIJKE ORIËNTATIE, RUIMTELIJK INZICHT EN RUIMTELIJKE VAARDIGHEDEN	430
16.1	Ruimtelijke-oriëntatieontwikkeling bij jonge kinderen	432
16.1.1	Herken je dit?	432
16.1.2	Leerlijn	434
16.1.3	Psychomotorische observatie	438
16.1.4	Spelend leren ontwikkelen	438
16.2	Ruimtelijke oriëntatie in links en rechts	440
16.2.1	Herken je dit?	440
16.2.2	Leerlijn	441
16.2.3	Psychomotorische observatie	442
16.2.4	Spelend leren ontwikkelen	443
16.3	Ruimtelijke oriëntatie en ruimtelijke relaties in perspectiefneming	444
16.3.1	Herken je dit?	444
16.3.2	Leerlijn	446
16.3.3	Psychomotorische observatie	449
16.3.4	Spelend leren ontwikkelen	451
16.4	Ruimtelijke relaties, rotaties en transformaties	454
16.4.1	Herken je dit?	454
16.4.2	Leerlijn	456
16.4.3	Psychomotorische observatie	459
16.4.4	Spelend leren ontwikkelen	460
HOOFDSTUK 17	COGNITIEVE ONTWIKKELING	462
17.1	Cattell-Horn-Carroll-visie op intelligentie	462
17.1.1	De G-factor van General Human Abilities, of algemene menselijke mogelijkheden	463
17.1.2	De Broad Abilities of brede mogelijkheden	463
17.1.3	De Narrow Abilities of (onderliggende) smalle mogelijkheden	466
17.1.4	Intelligentie of 'menselijke mogelijkheden' meten	466
17.2	Cognitieve functies: bouwstenen van het denken volgens Feuerstein	470
17.3	Aanvullende psychomotorische factoren in intelligentie	475
17.3.1	Psychomotorische ontwikkeling en de Gp- en Gps-factoren in het CHC-model	475
17.3.2	Visueel ruimtelijke Gv-factor	477
17.3.3	Geheugen, informatieverwerkingsvaardigheden en executieve functies	480
17.4	Meervoudige Intelligentievisie (MI) van Howard Gardner	480
17.4.1	Meervoudige intelligenties verkennen als leerkanaal	482
17.4.2	Meervoudige Intelligenties observeren	485
17.4.3	Meervoudige Intelligenties stimuleren	486

17.5	Dynamisch screenen van cognitieve modificatiemogelijkheden	487
17.6	Een psychomotorisch-cognitieve, gemedieerde aanpak met smartgames	490

**HOOFDSTUK 18 LOGISCH EN VLOEIEND REDENEREN
IN RELATIE TOT SCHOOLS LEREN**

494

18.1	De cognitieve kaart en het CSSA-model, om het juiste niveau te bepalen	495
18.1.1	De cognitieve kaart: cognitieve factoren in spelLen en levels in kaart brengen	495
18.1.2	Het CSSA-model in je achterhoofd	495
18.2	Denken en redeneren in patronen	496
18.2.1	Patronen ontdekken, periode herkennen en patroon voortzetten	496
18.2.2	Probleemoplossend leren denken met lineaire patronen	498
18.2.3	Tweedimensionale patronen leren oplossen	502
18.3	Denken en redeneren met logische operatoren en 'als ..., dan ...'-relaties	506
18.3.1	Leren redeneren met 'als ..., dan ...' begint met leren waarnemen van kenmerken	507
18.3.2	Voorbeelden van speelse 'als ..., dan ... (anders ...)'-opdrachten	508
18.4	Leren redeneren met analogieën op schematisch-manipuleerbaar en -afgebeeld niveau	509
18.5	Spelen en redeneren met logische operatoren 'en-', 'of' en 'niet'	511
18.5.1	De en-, of- en niet-relaties	511
18.5.2	Logiblokken en logisch redeneren met en-, of- en niet-	512
18.5.3	Redeneren met logische operatoren en smartgames	516
18.6	Denken en redeneren met kwantitatieve relaties	519
18.6.1	Spelen en redeneren met kwantoren en transitieve relaties	519
18.6.2	Aanzet naar inzicht in algebra op de basisschool	520
18.7	Het Instrumenteel Verrijkings-Programma van Feuerstein	523
18.7.1	Het programma	523
18.7.2	De instrumenten	524
18.8	Probleemoplossend denken in wiskunde	530
18.9	Begrijpend lezen	535
18.9.1	Begrijpen lezen en Feuersteins cognitieve functies	536
18.9.2	Lezen en herlezen, maar dan wel efficiënt maatwerk graag	537
18.9.3	Een aanpak die werkt	538

HOOFDSTUK 19	GEHEUGEN EN EXECUTIEVE FUNCTIES	542
19.1	Geheugen	542
19.1.1	Herken je dit?	542
19.1.2	Leerlijn	543
19.1.3	Psychomotorische observatie	545
19.1.4	Spelend leren ontwikkelen	547
19.2	Executieve -of uitvoeringsfuncties	548
19.2.1	Herken je dit?	548
19.2.2	Leerlijn	549
19.2.3	Psychomotorische observatie	556
19.2.4	Spelend leren ontwikkelen	557
HOOFDSTUK 20	TELVAARDIGHEDEN, RICHTINGEN EN AANZET TOT REKENEN	561
20.1	Telvaardigheden en handen	561
20.1.1	Herken je dit?	561
20.1.2	Leerlijn	565
20.1.3	Meten is weten (gestandaardiseerd observeren)	585
20.1.4	Spelend leren ontwikkelen	587
20.2	Inzicht krijgen in rekenen betekent handelen met je handen	593
20.2.1	Herken je dit?	594
20.2.2	Handelen + verwoorden = inzicht in rekenen	594
HOOFDSTUK 21	VAN KLOOF NAAR BRUG: VIJF- TOT ZEVENJARIGEN EEN STERKE BASIS VOOR LATER MEEGEVEN	602
21.1	Ontwikkelingsaspecten die extra aandacht vragen tussen vijf en zeven jaar	602
21.2	Een kijk op de ontwikkeling tussen vijf en zeven jaar	606
21.3	Gemiddelde ontwikkeling per leeftijdsgroep in de overgang kleuter-basisonderwijs	607
21.3.1	Psychomotorische ontwikkeling rond 5;06 jaar	608
21.3.2	Psychomotorische ontwikkeling rond 6;00 jaar	609
21.3.3	Psychomotorische ontwikkeling rond 6;06 jaar	609
21.4	Opbouwvakken versus onderwerpvakken	610
21.5	Wat als we zes weken ontwikkelingsstimulatie zouden geven aan het begin van het eerste leerjaar/groep 3?	611
21.5.1	Laten we eens out of the box denken en kinderen kansen geven	611
21.5.2	In de eerste zes weken van het eerste leerjaar ...	612

HOOFDSTUK 22 TOPTIPS VOOR ONTWIKKELING EN REMEDIËRING	614
22.1 Het schuimrubberen blok onder de voeten	614
22.2 Bandje-lint-kraal-ding	615
22.3 Pen-in-het-bedje-didactiek	616
22.4 De kleiboloefening voor duimontwikkeling	617
22.5 Het vingervlugje voor de inscriptiebeweging	617
22.6 Blokken onder de voorste tafelpoten	618
22.7 De bladligging aanleren vanuit de schrijfhandhoek	618
22.8 De fijnmotorische doosjes	619
22.9 De visuomotorische doosjes	620
22.10 De Harmon-afstand ogen-werkvlak en andere zorgende maatregelen voor je ogen	621
22.11 Perspectiefneming met 'de neus op de tafel'	621
22.12 Grafomotoriekdoosjes	622
HOOFDSTUK 23 BASISMATERIAAL VOOR DE PSYCHOMOTORISCHE PRAKTIJK	623
23.1 Enkele onmisbare attributen	623
23.2 Screenings- en testmateriaal	624
23.2.1 Basisset	624
23.2.2 Aanvullend testmateriaal B-level (occupational therapy and educational level)	624
HOOFDSTUK 24 AANVULLENDE CURSUSSEN PSYCHOMOTORISCHE ONTWIKKELING EN REMEDIËREND LEREN	626
24.1 Jaaropleiding psychomotorische ontwikkeling en remediërend leren	626
24.2 2Hands4kids-opleidingen	627
24.2.1 2Hands4Kids Hands-On® Rekenen	627
24.2.2 2Hands4Kids Typen® (AZERTyp en QWERTyp)	628
24.2.3 2Hands4Kids Move2Write®	628
24.2.4 2Hands4Kids Logic4Life®	628
24.3 Overige bijscholingen	629
HOOFDSTUK 25 BIBLIOGRAFIE	631

VOORWOORD VAN DE AUTEUR

Een kind is in ontwikkeling en vanuit die ontwikkeling wordt het in staat gesteld om van alles te leren. Als het een breed basisarsenaal aan ontwikkelingsfactoren beheerst, kan het ook op een meer schoolse manier, meer academisch gaan leren: niet leren vanuit ervaring en zelf ontdekken, maar leren van anderen, leren van wat zij mij zeggen en dit aannemen, zonder dat ik dat zelf als pionier allemaal moet ontdekken.

Onder die capaciteit om zo te leren ligt de ruime **psychomotorische ontwikkeling**. Die draagt bij aan het gemak waarmee iemand later schoolse dingen kan leren, maar is geen directe oorzaak ervan. Het is noch de zuivere oorzaak van falen op school, noch van het vlot leren op school. Maar onderliggend ontwikkelt de psychomotorische ontwikkeling wel mee met het leren op school, en dat heeft zo zijn voordeel.

Akkoord, bij rekenproblemen moet je oefenen in rekenen. Maar als er onderliggend problemen zijn, is het ook zinvol om die mee of zelfs eerst aan te pakken. Het is geen goed idee om honderden keren te oefenen op een brug over het tiental, als een kind motorisch niet eens synchroon kan aanwijzen en tellen, hoeveelheden niet in één oogopslag in zijn visueel veld kan waarnemen of alleen nog maar kan lezen, werken en schrijven van rechts naar links. En omdat juist dat inzicht voor iedereen die met kinderen werkt zo belangrijk is, hebben we het uitgebreider en gestructureerd verwerkt in deze uitgave, met telkens extra aandacht voor spelend ontwikkelen.

Er is niet altijd een aantoonbaar verband tussen leervaardigheden en de psychomotorische ontwikkeling in de meest ruime zin. Toch kun je **leerlijnen** in die psychomotorische ontwikkeling onderscheiden die gerelateerd zijn aan het gemak waarmee schoolse vaardigheden aangeleerd kunnen worden. Wanneer je die leerlijnen in de ruime psychomotorische ontwikkeling kent, ontdek je verbanden tussen bepaalde stappen in de vooruitgang van schoolse vaardigheden en de vlotte psychomotorische ontwikkeling.

Vaak is dat op het niveau van de onderliggende aspecten van de leerlijnen in de psychomotorische ontwikkeling, de stappen in de leerlijn. Daarom zie je in het veld vaak vooruitgang, ook al is er gewerkt met oefeningen en oefenprogramma's die klinische wetenschappers al snel als 'niet-bewezen' afschuiven of, beter gezegd, '(nog) niet onderzocht'. In de ontwikkeling spelen zoveel factoren tegelijk een rol, dat het ook niet altijd makkelijk is om een rechtstreeks

verband aan te tonen tussen opdrachten die je het kind laat doen en vooruitgang op het schoolse vlak. De invalshoeken en de meetmethoden zijn anders.

Net omdat we ouders, leerkrachten, pedagogen, psychologen, logopedisten, ergo-, kinesi- en (kinder)fysiotherapeuten deelgenoot willen maken van onze inzichten, hebben we in deze herziene uitgave extra aandacht besteed aan het (zelf) opstellen van leerlijnen. Juist die leerlijnen maken dit boek uniek.

De ervaringsdeskundigen die effectief met kinderen werken, in scholen, in praktijken en in thuispraktijken, die werken niet aan de onderzoeksinstituten of universiteiten, maar wel in het concrete werkveld, in de dagelijkse onderwijs-, therapie- en remediëringspraktijk voor kinderen. In een andere wereld dus: niet de academische, maar wel die van het praktische van alledag. Het ontwikkelende kind is echter een duidelijke verbindende factor.

Vanuit mijn eigen wetenschappelijke en academische achtergrond als psychomotorisch kinesitherapeut en researcher én de ervaring als leerkracht lager onderwijs en praktijkmens werd het boek *Remedial teaching en psychomotoriek* uit 2012 (LannooCampus) inhoudelijk en structureel herzien. We hopen dat het evenwicht dat we zochten tussen evidencebased, best practices en gewoon gezond boerenverstand en observaties uit onze jarenlange ervaring, in de smaak zal vallen van wetenschappelijk én professioneel geschoolde therapeuten.

We besteden daarbij structureel meer aandacht aan wat je allemaal kunt doen om het kind in zijn ontwikkeling te helpen, met meer oefeningen, en dat telkens vanuit één duidelijk uitgangspunt:

Wat heeft dit kind nodig om tot leren en ontwikkelen te komen?

Bij elke les hoort een leerkracht, bij elke therapie een therapeut en ja, die leerkracht of therapeut in persoon doet ertoe! Daarom is in deze herziening ook meer aandacht voor de stijl van de begeleider, het hoe van de aanpak en het laten sneuvelen van inefficiënte muren tussen theoretisch gescheiden disciplines.

Aan iedereen die met kinderen werkt, doe wat de auteur van dit boek ook heeft gedaan: na een wetenschappelijke universitaire opleiding toch de stap zetten naar de onderwijspraktijk van de basisschool. Ga kijken in scholen, draai er eens (vrijwillig) een hele tijd mee. Kijk over de muren van je discipline heen, ontdek de overeenkomsten met andere disciplines en de samenwerkingsmogelijkheden, en begrijp elkaars werkdomein, met alle mogelijkheden

en beperkingen die eraan verbonden zijn. Zo leer je van binnenuit waarom zoveel kinderen vastlopen en hoe we ze kunnen helpen.

Door zelf na te denken wat stappen vooruitzetten voor een kind kan betekenen binnen een leerlijn, selecteerde de auteur voor dit boek, lekker ongedwongen en soms tegen de stroom in, uit alles wat zij ooit geleerd heeft in de 25 jaar werken met kinderen met leer- en ontwikkelingsproblemen, datgene waarvan we uit ervaring weten dat het werkt of kinderen vooruit kan helpen.

*Teach-the-teacher in psychomotorische ontwikkeling
is een doel op zich geworden. Vandaar dit boek.
Ongeacht je opleidingsniveau en professionele achtergrond.
Iedereen is welkom in dit mooie, speelse, stimulerende vakgebied.*

Ten slotte ook nog even dit:

Als auteur heb je vaak honderden mensen die je wilt bedanken, omdat ze hun bijdrage geleverd hebben, direct of indirect, aan het tot stand komen van een boek. Ik – nu schrijf ik even bewust vanuit de ik-vorm – heb in de loop der jaren honderden mensen ontmoet die ik heb mogen inspireren tijdens de vormen die ik geef, maar die ook ieder op hun beurt mij hebben geïnspireerd om steeds weer opnieuw te zoeken naar hoe iets ontwikkelt en hoe ik dat zo helder mogelijk kon overbrengen in lezingen, bijscholingen, hoorcolleges en cursussen. Toch zijn er enkele mensen die ik heel speciaal wil vermelden, omdat zij mij gesteund hebben om te blijven zoeken naar antwoorden en me steeds weer motiveren om die antwoorden te delen in mijn boeken.

Martine Decuypere, mijn docent psychomotoriek aan de hogeschool. Wat was u een inspirerende vrouw! De legendarische dikte van uw cursussen heeft mij nooit afgeschrikt en ze staan nog in mijn boekenkast. Van u leerde ik dat dit het vakdomein was dat me helemaal op het lijf geschreven is.

Emeritus prof. dr. Johan Simons, mijn mentor en opleidingshoofd, toen ik zelf nog op de collegebanken zat van de GGS- (nu vergelijkbaar met master-na-master-)opleiding psychomotorische therapie aan de KULeuven. U daagde mij destijds uit en inspireerde me om mijn eigen vakkennis te blijven ontwikkelen, tot ver voorbij de opleiding zelf.

Saskia Loenders en Els Buggenhout, psychomotorisch therapeuten, die net als ikzelf al ruim 25 jaar in de praktijk werken. Met ons drieën hebben we eigenlijk al best veel voor de praktijk in dit werkveld betekend. Jullie stonden mee aan de wieg van de opleiding PORN, Psychomotorische Ontwikkeling en

Remediërend Leren (Thomas More Hogeschool Vorselaar, Donchecentrum). Dames, bedankt voor alle leerrijke onderlinge intervisies.

Bert mag ik zeker niet vergeten. Hij heeft jarenlang alles achter de schermen in goede banen geleid, zodat ik mezelf als persoon én als vakmens kon ontwikkelen. Zonder jouw steun, Bert, was dat onmogelijk geweest. En ook mijn kinderen hebben hun steentje bijgedragen, want zij zijn het die me hebben laten zien dat ontwikkeling echt iets van vallen en opstaan is.

Katya, Emily en Nay en hun ouders, bedankt dat we jullie als model mochten gebruiken voor de foto's in dit boek.

Uitgeverij Lannoo en LannooCampus, oprecht bedankt voor het grote en al jarenlange vertrouwen in mij en voor jullie vormelijke en technische hulp bij het tot stand komen van dit boek en al mijn andere boeken.

En tot slot, dankjewel aan mijn ouders, die me altijd gesteund hebben en die hun dochter altijd aangemoedigd hebben om levenslang te leren. Al ben ik er ook zeker van dat ze het, met de glimlach op het gezicht, opgegeven hebben om aan anderen in één zin te willen uitleggen wat hun dochter nu eigenlijk precies voor werk doet. Wel, je gaat het vanaf hier allemaal kunnen lezen.

Veel lees- en leerplezier,

Wendy J.R. Peerlings

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1.1 PSYCHOMOTORISCHE ONTWIKKELING, BEGELEIDING EN THERAPIE VOOR IEDEREEN DIE MET KINDEREN WERKT

Dit boek over onderzoek naar, en observatie en begeleiding van kinderen op psychomotorisch vlak kun je voor vele doeleinden gebruiken. Het biedt een overzicht van het brede domein van het psychomotorisch onderzoek en de psychomotorische begeleiding van kinderen, en is dus een basisboek voor iedereen die met kinderen werkt:

- In de eerste plaats voor erkende psychomotorisch therapeuten, die via dit boek een update krijgen van wat er in hun ruime werkveld leeft, alsook een samenvatting van klassieke inzichten en theorieën. Daarbij ook voor kinestherapeuten, fysiotherapeuten en ergotherapeuten, die motorisch al erg goed zijn opgeleid en vaak psychomotoriek als onderdeel in hun opleiding hebben. Voor hen is dit boek een goed overzicht, op weg naar nog meer vakkennis en een betere praktische toepassing.
- Voor leerkrachten, zorgleerkrachten en interne schoolbegeleiders, om inzicht te krijgen in hoe motoriek een belangrijke pijler van het leren is en in hoe je al doende het leren kunt versterken, verbeteren of remediëren.
- Voor studenten in opleiding die te maken hebben met kinderen in ontwikkeling. Logopedisten, pedagogen en orthopedagogen, psychologen, leraren, kleuteronderwijzers in wording of al ervaren in het werkveld, en andere die dit boek als een stevige basis kunnen gebruiken voor hun inzicht in het kind in ontwikkeling. Je kunt er zeker de eerste stappen in het psychomotorisch remediëren mee zetten.

Voordat we ingaan op de diverse aspecten van de psychomotorische ontwikkeling en begeleiding van kinderen willen we de lezer toch even het werkveld van de psychomotorisch therapeut schetsen. Je vindt psychomotorisch therapeuten in verschillende werkvelden.

Deze invalshoek op de ontwikkeling van kinderen is namelijk voor iedereen toegankelijk. Het begrijpen van de psychomotorische ontwikkeling (de leerlijnen), de invloedfactoren (onderliggende factoren), mogelijke problemen

(observaties) en het bevorderen van de ontwikkeling (stimuleren, begeleiden, therapie) kan voor elke beroepsgroep die met kinderen werkt, een verrijking zijn:

- motorische deskundigen zoals kinesi-, ergo- en fysiotherapeuten;
- pediaters, kinderspsychiaters, huisartsen;
- opvoedingsdeskundigen, zoals pedagogen en begeleiders;
- psychologisch deskundigen, zoals psychologen en (kinder)psychiaters;
- opleidings- en onderwijsdeskundigen inclusief leerkrachten, remedial teachers en zorgcoördinatoren;
- leerkrachten en paramedici in het basisonderwijs en het speciaal (buitengewoon) basisonderwijs;
- ouders van kinderen met psychomotorische moeilijkheden;
- studenten van kindgerelateerde opleidingen;
- kortom, iedereen die met kinderen in ontwikkeling begaan is.

Daarom wordt in dit boek de hele psychomotorische ontwikkeling in telkens dezelfde structuur (ontwikkeling, observatie, aanpak) geschetst. Ben je geen universitair opgeleide psychomotorisch therapeut, maar heb je toch interesse in dit domein? Treur dan niet. Er zijn diverse bijscholingen, cursussen en opleidingen waarbij je ook zonder masterdiploma in de (psychomotorische) kinesitherapie terechtkunt om meer te leren over dit vakdomein en om het in te passen in jouw eigen expertise en achtergrond. Kijk voor meer info over die opleidingen op www.2Hands4Kids.org of www.donche.be (Thomas More Hogeschool Vlaanderen).

1.2 INDELING EN GEBRUIK VAN HET BOEK EN HET ONLINE PLATFORM

Je kunt dit boek op verschillende manieren lezen of ter hand nemen:

- Wil je jezelf bijscholen of alles stap voor stap te weten komen? Lees het boek dan van begin tot einde.
- Wil je het boek als naslagwerk gebruiken? Dan raden we aan om toch eerst deel 1, dat zijn de hoofdstukken 1 tot en met 9, na elkaar te lezen. Zo blijven we op dezelfde golflengte en zullen de begrippen die we gebruiken duidelijk zijn.
- Deel 2, hoofdstuk 10 tot en met 22, kun je losstaand lezen. De volgorde ervan is handig, maar niet noodzakelijk te volgen. Je zult zien dat we in die hoofdstukken heen en weer verwijzen voor aanvullingen, dat we verband leggen met andere hoofdstukken en dat we inzichten over de hoofdstukken